

TOMASZ SCIEGIENNY

WYBRANE STRUKTURY EDUKACJI PLASTYCZNEJ W PAŁACACH MŁODZIEŻY

KRÓTKI ZARYS DZIAŁALNOŚCI PLACÓWEK

W Polsce działają obecnie Pałace Młodzieży (okres od 1945 do bieżącego roku) w Bydgoszczy, Gdańsku, Gdyni, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Szczecinie, Tarnowie, Warszawie oraz Pałac Kultury w Poznaniu. Placówki te mają do dyspozycji duże przestronne pomieszczenia dobrze wyposażone w urządzenia i sprzęt. Zatrudniona jest w nich bardzo dobra kadra instruktorska. Pałace są równorzędne między sobą i nadrzędne oraz wiodące dla innych placówek wychowania pozaszkolnego, w samym założeniu swojej działalności.

Organizacyjna struktura Pałaców Młodzieży jest zróżnicowana - odmienna w każdym z nich. Tworzone są działy, koła, pracownie oraz gabinety metodyczne. Zadania Pałaców Młodzieży to budzenie zainteresowań nauką i techniką, pełnienie działalności instrukcyjno-metodycznej dla innych placówek, rozwijanie uzdolnień twórczych, turystyki, sportu. Zadania te, istniejące w samym założeniu, różnie były realizowane w zależności od placówki lub zmian zachodzących w życiu politycznym kraju. Właśnie zmiany polityczne w dużym stopniu rzutowały na pracę Pałaców Młodzieży. Przedmiotem artykułu nie jest upadek mitów ideologicznych czy problem zagubionych wartości ani też laicyzacja

lub polityka minionych lat. Toteż zostały pominięte sprawy merytorycznie z tematem nie związane

W Pałacach zorganizowanie działów wynika z lokalnych zapotrzebowań i oczekiwań. Nazwy działów są inne w placówkach usytuowanych nad morzem, a inne w pozostałych miejscach kraju. Morze skłania do tworzenia modelarni statków. Działy mogły być likwidowane i wprowadzane nowe - zgodnie ze zmianami i rozwojem techniki. Działy dotyczące plastycznych działań twórczych miały też różny zakres możliwości i nazwy inne. Twórczość malarska, rzeźbiarska lub też fotograficzna, teatralna w scenografii i kostiumach, teatrze kukiełek była odmienna - w zależności od grupy wiekowej. Inaczej organizowano grupy młodszych dzieci niż absolwentów liceów rozwijających umiejętności w zamiarze studiowania. Pałace powstające na przestrzeni dłuższego czasu mają w tej chwili ze sobą zmieniające się okresy istnienia, na tyle długie, że można zainteresować się zbadaniem roli, jaką odegrały i odgrywają w szeroko rozumianym procesie wychowania estetycznego dzieci i młodzieży. Jest to oczywiście zadanie obszerne, którego realizacja wymaga wnikliwych badań. Toteż celem niniejszego artykułu jest jedynie przedstawienie wybranych struktur edukacji plastycznej Pałaców Młodzieży - placówek w swoim założeniu stojących najwyżej w hierarchii oświaty pozaszkolnej.

PAŁACE MŁODZIEŻY

Pałac Młodzieży w Bydgoszczy

Pałac Młodzieży w Bydgoszczy im. Janka Krasickiego był oddany do użytku 22 lipca 1974 roku. Budynek posiada bogato wyposażone pracownie malarstwa i salon wystaw. Działalność merytoryczna placówki odbywa się w czterech działach, do których należą: pracownie, sekcje, grupy i kluby. Formą pracy są też przeglądy szkolnych teatrzyków kukiełkowych. Do działu

"sztuki i techniki" należą pracownie: fotograficzna, dyskusyjnych klubów filmowych, modelarstwa lotniczego, plastyczna, rękodzieła artystycznego i szycia. W pracowni plastycznej uczestnicy pracują w grupach: malarstwa, grafiki i rysunku. Pracownia plastyczna organizuje wiosenne i jesienne plenery malarskie i obozy warsztatowe w okresie ferii letnich. W pracowni działają koła z nazwami grup artystycznych z okresu międzywojennego: "Akwarelki" - dla dzieci do IV., "Ryt" - dla uczniów klasy V i VI, "Pryzmat" - dla klas VII i VIII oraz "Forma" - klub młodzieży szkół średnich, "Pro-Arte" - koło wystaw artystycznych, "Zachęta Progres" - koło sztuki użytkowej. Koła są tak zorganizowane, że umożliwiają stopniowanie trudności i dostosowanie programu do wiedzy uczestników. Odbywa się obrzędowe przechodzenie z niższej do wyższej grupy wiekowej. W pracowni plastycznej działa Młodzieżowa Rada Artystyczna, która organizuje przyjęcia do pracowni, a także inne uroczystości pracowniane. Uczestnicy, spełniający warunki regulaminowe, zdobywają plakietki: "Jestem mistrzem pędzla", "Jestem mistrzem pędzla i palety", "Umiem malować". Cały zespół uczestników jest włączony do pracy z zachowaniem autonomii. Samorządność kształtuje postawy społeczne. Najlepsze prace plastyczne wystawiane są w pałacowej galerii.

Pałac Młodzieży w Katowicach

Pałac Młodzieży w Katowicach został oddany do użytku 3 grudnia 1951 r., otrzymując imię Bolesława Bieruta; był pierwszą tego typu placówką w Polsce. Początkowo do Pałacu przyjmowano uczniów najlepszych - skierowanych przez szkołę, a później wszystkich chętnych. Praca jest prowadzona w następujących działach: "czytelnictwa i edukacji humanistycznej", "nauk matematyczno-przyrodniczych", "wychowania technicznego", "wychowania przez sztukę", "sztuk plastycznych", "wychowania fizycznego i sportu", "impres masowych, informacji i

propagandy", zorganizowano tutaj także "gabinet metodyczny". W działach funkcjonują, w zależności podrzędnej, kolejno: pracownie, sekcje, koła, zespoły, kluby. Zaś w pracowniach wychowania estetycznego uczestnicy mają do dyspozycji: rzeźbę, malarstwo, rysunek, fotografię, film, muzykę i taniec. W pracowniach wychowania plastycznego uczestnicy poznają różne techniki malarskie, elementy rysunku, modelowanie, przeglądają filmy, dzięki którym poznają historię sztuki światowej i polskiej, a także spotykają się z twórcami. Biorą udział w konkursach krajowych i zagranicznych. Uzyskiwali nagrody w Paryżu, New Delhi, Tokio, Rzymie, Oslo, Kopenhadze, Waszyngtonie. W dziale "wychowanie przez sztukę" (1986 r.) prowadzonych jest pięć pracowni oraz czterdzieści kół i zespołów. W dziale "sztuk plastycznych" zorganizowano sześćdziesiąt pięć kół w pracowniach: plastycznej, rzeźby, kompozycji plastycznej, fotograficznej, sztuki ludowej, rękodzieła artystycznego, artystycznej obróbki metali i sztuki kulinarnej. Uczestnicy pracowni plastycznej w dziewięciu kołach wykonywali prace rysunkowe i malarskie. Najlepsze z nich wysyłało na konkursy krajowe i zagraniczne. W 1986 roku uczestnicy tej pracowni zdobyli nagrody w Indiach - złoty medal Shankar's, siedem srebrnych i trzy wyróżnienia. Prace z pracowni plastycznej były także prezentowane na licznych wystawach, między innymi ogromne znaczenie dla młodych artystów miała wystawa Jubileuszowa Trzydziestopięciolecia Pałacu Młodzieży. Pracownie działu "sztuk plastycznych" organizowały różne imprezy dla młodzieży szkolnej, prezentując na wystawach rysunek, malarstwo, linoryt, modelowanie, haft, tkactwo, koronkarstwo, płaskorzeźbę, mozaikę, kompozycję przestrzenną, zabawkarstwo, metaloplastykę, tkactwo artystyczne, tkaniny dekoracyjne. Prace uczestników Pałacu przekazywano w darze różnym instytucjom - prewentorium, szpitalom, domom dziecka.

Pałac Młodzieży w Krakowie

Pałac Młodzieży w Krakowie mieści się w budynku, w którym od 1926 roku istniała polska YMCA. Przejęcie budynku nastąpiło w 1950 przez Stowarzyszenie "Ognisko". W listopadzie 1950 roku przyjęto nazwę: Młodzieżowy Dom Kultury. Na podstawie Uchwały Rady Ministrów z 11 sierpnia 1951 roku w sprawie organizowania i prowadzenia placówek wychowania pozaszkolnego oraz zarządzenia Ministra Oświaty z 24 grudnia 1951 roku o przejęciu Młodzieżowych Domów Kultury od Stowarzyszenia "Ognisko" władze oświatowe przejęły placówkę. 1 stycznia 1972 roku, w wyniku decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Krakowskiego Kuratorium Okręgu Szkolnego, Młodzieżowy Dom Kultury otrzymał imię dr Henryka Jordana i Status Pałacu Młodzieży.

W Pałacu były następujące działy: "nauki i techniki", "zajęć artystycznych", "wychowania fizycznego i sportu", "imprez i akcji masowych" oraz "gabinet metodyczny". W poszczególnych, wyżej wymienionych działach organizowano tematyczne seminaria, sesje i problemowe sejmiki, które cieszyły się dużą frekwencją. Młodzi twórcy biorą udział w konkursach krajowych i zagranicznych, w których uzyskują nagrody, dyplomy i wyróżnienia. W 1954 roku grupa plastyczna pracowni rysunku i malarstwa uzyskała nagrody w konkursie w Paryżu, Londynie oraz we Włoszech. W latach 1968, 1969, 1971 prace zdobyły nagrody w konkursie w New Delhi i puchar Shankar's. Natomiast w 1960 roku kursanci zajęć artystycznych uzyskali medal japońskiej sekcji UNESCO do spraw wychowania artystycznego za prace plastyczne. Dobrany zestaw prac plastycznych był eksponowany na wystawach w Jugosławii, na Węgrzech, w Austrii, Iranie, we Włoszech, Brazylii, Argentynie, Związku Radzieckim, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Finlandii. W 1977 roku uczestnicy uzyskali dwie główne nagrody na I ogólnopolskim Biennale Dziecięcej Grafiki w Toruniu - medale z trzema lau-rami

Pałac Młodzieży w Łodzi

Siedzibą Łódzkiego Pałacu Młodzieży jest obiekt, zajmowany przed wojną przez YMCA, po wojnie - przez Stowarzyszenie "Ognisko", a w latach 1952 - 1964 przez Młodzieżowy Dom Kultury. W Pałacu działa około czterdziestu pracowni. Cele placówki to ujawnianie, inspirowanie wszechstronnych i kierunkowych zainteresowań w zakresie aktywności naukowej, artystycznej, technicznej, sportowej oraz organizowania czasu wolnego odpowiednio do zainteresowań. Dodatkowym zadaniem jest przygotowanie zdolnych uczniów do egzaminów do szkół średnich i wyższych - w tym artystycznych. W Pałacu znajdują się działy: "nauki i kształcenia muzycznego", "wychowania estetycznego", "techniki", "wychowania fizycznego i sportu" oraz "impres". W dziale "wychowania estetycznego" są pracownie: dekoratorska, teatru - nazwana później form teatralnych, tańca klasycznego, tańca ludowego, tańca nowoczesnego i charakterystycznego oraz galeria wystaw plastycznych. Celem działu "wychowanie estetyczne" jest rozwijanie dyspozycji poznawczych w zakresie rozbudzania zainteresowań, uzdolnień, wyobraźni przestrzennej i wrażliwości estetycznej. Uczestnicy wykonują ćwiczenia w pracowniach i nabywają umiejętności w różnych technikach plastycznych: rysunku, malarstwie, grafice, rzeźbie, wykonywaniu przedmiotów użytkowych, tkanin oraz poznają historię sztuki zwiedzając muzea, przygotowują się do egzaminów do szkół średnich i wyższych. Młodzi twórcy dbają o plastyczny wystrój wnętrza Pałacu, wykonując także dekoracje, napisy, plakaty.

Praca kulturalno-artystyczna jest ukierunkowana na czynne uczestnictwo młodzieży w kulturze. W pracowniach rysunku i malarstwa oddziałuje poprzez sztukę kreowaną i poznawczą na twórczy rozwój uczestników i nabywanie przez nich umiejętności artystycznych. Kursanci pozostawali w pracowniach - z różną wytrwałością - od roku do kilku lat. Grupa plastyczna uzyskiwała nagrody w konkursach krajowych i zagranicznych -

z konkursie Japonia 86 i Japonia 87 oraz Ankara 87 zdobyła brązowe medale.

Pałac Młodzieży w Szczecinie

7 listopada 1950 roku, to jest w trzydziestą trzecią rocznicę Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej, otwarty został Pałac Dziecka w Szczecinie. Z inicjatywy okręgu szczecińskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci władze państwowe i społeczne oddały dzieciom i młodzieży pierwszą w kraju tego rodzaju placówkę. Uzyskane budynki adaptowano dla potrzeb Pałacu. W maju 1951 r. otrzymano również park dla zajęć wychowania fizycznego i akcji masowych, i już w czerwcu tegoż roku przystań kajakową na Rusałce, a wkrótce kolejne budynki oraz ośrodek morski nad Jeziorem Dębskim w Szczecinie Dąbiu. Obecnie placówka posiada cztery budynki. Jeden z nich jest mieszczkańskim pałacykiem neobarokowym z 1900 roku, zarejestrowanym w rejestrze zabytków. W tym obiekcie znajdują się pracownie działu estetycznego. Placówka spod opieki Towarzystwa Przyjaciół Dzieci przeszła pod nadzór Ministerstwa Oświaty w 1951 roku i została przemianowana na Pałac Młodzieży, a 7 listopada 1952 roku otrzymała imię Wielkiej Rewolucji Październikowej.

W latach 1953 - 54 Pałac zorganizował pracę w działach: "nauki", "techniki", "artystycznym", "polityczno-masowym"; urządzono też bibliotekę. W następnych latach następowały różne zmiany w strukturze placówki. W latach 1967 - 1968 utworzono dział "wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie". W latach 1977 - 1978 utworzono pion sportu. W 1977 roku utworzono izbę tradycji Pałacu Młodzieży.

Obecnie Pałac ma koła zorganizowane w działach: "wychowania estetycznego", "wychowania technicznego", "wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie", "kultury fizycznej i turystyki" oraz "impres i pracy masowej". Placówka prowadzi działalność oświa-

tową, kulturalną i wychowawczą, dysponuje fachową kadrami. W dziale "estetycznym" jest pracownia plastyki. W dziale tym są organizowane zajęcia dla dzieci i młodzieży. Uczestnicy pracowni plastycznej - dzieci, młodzież, nawet studenci - uzdolnieni i wrażliwi malują, zajmują się grafiką, rzeźbą, poznają literaturę i ikebana. Pracownia ta ma następujące zadania: rozszerzanie wiadomości z historii sztuki, kształtowanie świadomych odbiorców sztuki, rozwijanie wrażliwości plastycznej oraz kształcenie wyobraźni przestrzennej. Pracownia plastyczna wychowuje ponad stu uczestników, mających zajęcia w czterech grupach przez dwie godziny - malują oni, rysują i rzeźbią. Pod koniec półrocza i na zakończenie roku urządza się wystawy wyróżnionych prac, które także były wysyłane na liczne konkursy w Polsce i za granicą. W latach 1955 - 1956 uczestnicy pracowni plastycznej uzyskali nagrody w konkursie w New Delhi.

W 1978 roku uczestnicy otrzymali pierwszą nagrodę w konkursie "Kraj naszych przyjaciół" i wyróżnienie na Międzynarodowej Wystawie Rysunków Dziecięcych w Burgas w Bułgarii.

Pałac Młodzieży w Tarnowie

W Domu Harcerza powstałym w 1951 roku były organizowane koła zainteresowań z wychowania fizycznego, modelarstwa lotniczego i majsterkowania, rysunku, malarstwa, śpiewu, tańca, gry na gitarach i akordeonach. 2 marca 1957 roku, zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty, przemianowano Dom Harcerza na Dom Kultury Dzieci i Młodzieży. Powstały wówczas cztery pracownie: muzyczna, kukiełkowa, teatralna i fotograficzna. W 1959 roku Dom Kultury Dzieci i Młodzieży otrzymał budynek przy ul. Janka Krasickiego 24. W nowych pomieszczeniach utworzono dalsze pracownie i koła, np. miłośników teatru, żywego słowa, pracownię kroju i szycia, trykotarstwa, plastyczną, dział sportowy, gospodarstwa domowego, różne kluby i zespoły:

choreograficzny, chóralny, instrumentów piórkowych, akordeonowych, a także bibliotekę, czytelnię oraz salę widowiskową na trzysta miejsc. Wraz z powiększeniem bazy i wzrostem organizacyjnym placówki Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie przemianowało Dom Kultury Dzieci i Młodzieży na Młodzieżowy Dom Kultury. Rozwinęły się sekcje sportowe oraz cztery działy: "artystyczny", "techniczny", "języków obcych" i "wychowania fizycznego". 1 stycznia 1972 roku Młodzieżowy Dom Kultury przemianowany został na Pałac Młodzieży. W styczniu tego samego roku szczeciński Pałac Młodzieży otrzymał halę sportowo-widowiskową. W 1973 roku placówka otrzymała nowe boiska asfaltowe. W dziale "wychowania estetycznego" znajdują się: pracownia choreograficzna, małych form instrumentalno-wokalnych, pracownia plastyczna, tkactwa artystycznego oraz teatrzyk lalek "Plastuś". Uczestnicy pracowni plastycznej poznają różne techniki pracy artystycznej: malarstwo akwarelowe, temperowe, olejne, rysunek, gipsoryt, drzeworyt. Organizowano też pogadanki o sztuce, projekcje filmowe, zwiedzanie wystaw, spotkania z twórcami sztuki. Cztery razy w roku pracownia urządza ekspozycję. Prace uczestników pracowni plastycznej były wystawiane w kraju i za granicą, między innymi w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Belgii, Francji, Japonii, Austrii, Finlandii, Argentynie, Stanach Zjednoczonych, Indiach i Związku Radzieckim. Uczestnicy uzyskiwali medale i nagrody w konkursach: w Berlinie, Kijowie, Pradze, Wiedniu, Paryżu, Helsinkach, Lipsku, Limie, Bratysławie, New Delhi, Sapporo, Madrycie, Lizbonie, Tokio, Acapulco i in.

Pałac Młodzieży w Warszawie

W latach 1952 - 1955 wybudowano gmach Pałacu Kultury i Nauki jako dar narodu radzieckiego dla Polski. W obiekcie tym znajduje się między innymi placówka upowszechniania kultury - "Pałac Młodzieży", działający od 1955 roku. Od 1957 roku Pa-

łac podlegał Ministerstwu Oświaty, a następnie Kuratorium Oświaty i Wychowania miasta stołecznego Warszawa. W Pałacu funkcjonowały działy: "wychowania artystycznego", "techniki", "czytelniczy", "impres i prac masowych", "administracyjny" oraz gabinet metodyczny, harcerski oraz biologii. W latach 1955 - 1956 dostosowano ich programy do potrzeb uczestników, określono zadania działów i pracowni. Struktura placówki zmieniała się - rezygnowano z jednych zajęć i organizowano inne. Dział "wychowania artystycznego" podzielono na: dział "teatru szkolnego i technik artystycznych", dział "plastyki z rysunkiem, malarstwem, rzeźbą i metaloplastyką". W latach 1958 - 1959 wzrosła popularność Pałacu. Młodzi twórcy uzyskiwali nagrody i wyróżnienia: np. uczestnicy zajęć w pracowni malarzkiej otrzymali złoty medal na triennale w Mediolanie - za pracę ilustracyjną do książki Lawier Villa Fane "Bajki i legendy".

Zadaniem placówki było organizowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży, rozwijanie aktywności twórczej, zainteresowań, kształtowanie kultury zachowań, dyscypliny społecznej. Po zorganizowanej imprezie noworocznej, 1955/1956, dochód z aukcji dzieł przeznaczano na cele społeczne. Uczestnicy pracowni plastycznej uzyskali złoty medal w konkursie Shankar's 72. W latach 1973 i 1978 w Pałacu wprowadzono nowe statuty. Utworzono działy: "biologii", "czytelniczy", "kultury fizycznej", "teatru szkolnego", "technik artystycznych", "technik komunikacyjnych", "elektroniki", "modelarstwa", "turystyki", "obozownictwa". W latach 1968 - 1970 uaktywniły się pracownie tkactwa artystycznego i ceramiki. Powstały kluby: elektroniczny i dziennikarski. W pracowniach sztuk plastycznych uczestnicy, w ilości około tysiąca dwustu, zajmują się malarstwem, rysunkiem, grafiką, fotografią, filmem, metaloplastyką, ceramiką, tkactwem artystycznym. W 1978 roku uczestnicy pracowni malarzskich uzyskali w New Delhi medale i wyróżnienia. W roku szkolnym 1984/1985 uczestnicy pracowni plastycznych odnieśli lic-

ne sukcesy: w Japonii zdobyli 1 złoty medal, 3 srebrne, 1 brązowy w Indiach i 2 srebrne, w Hiszpanii 1 nagrodę, w NRD 22 nagrody, w Finlandii 1 złoty medal.

Pałac Kultury w Poznaniu

1 maja 1962 roku powstał Pałac Kultury w Poznaniu. Otwarcie tej placówki nastąpiło 23 lutego 1962 roku, w osiemnastą rocznicę wyzwolenia Poznania. Pałac utworzono w wyniku uchwały nr 16/146/62 Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania. Cel jego działalności to zaspokajanie potrzeb kulturalnych dzieci i młodzieży w pracy pozaszkolnej oraz instruktaż dla kadr oświatowych, upowszechnianie kultury i oświaty wśród dorosłych. W Pałacu skupione są Miejski Młodzieżowy i Wojewódzki Dom Kultury, działające w strukturach i formie pracy nie zmienianej od początku ich istnienia. W placówce utworzono działy: "pracy z dorosłymi" oraz "pracy z dziećmi i młodzieżą szkolną". Funkcjonują koła, zespoły, pracownie, kluby. Działają w placówce zespoły artystyczne, Estrada Poetycka, Kabaret, pracownia plastyki, która wykonuje usługi projektowe i dekoracyjne dla Pałacu, pracownia fotografii i filmu. Pałac współpracuje z setką artystów amatorów. W dziale "pracy z dziećmi i młodzieżą" mieścił się oddział techniki oraz artystyczny - z pracowniami: malarstwa, rzeźby, choreografii, dramatyczną, muzyczną, instrumentalną, a także zespoły: rozrywkowe, rytmiki, chór żeński, teatr lalek, oddział nauki, sportu, klubów i imprez, metodyki pracy z dziećmi. Pracownie sztuki, rzeźby, malarstwa organizują wystawy, wycieczki do muzeów. Prace plastyczne uczestników są eksponowane w Pałacu.

WYBRANE ASPEKTY STRUKTUR EDUKACJI PLASTYCZNEJ
W PAŁACACH MŁODZIEŻY

Pilotażowe badania przeprowadzono w Pałacach Młodzieży stosując dwa rodzaje ankiet: a) dla prowadzącego pracownię plastyczną, b) dla uczestników pracowni plastycznych. Ankiety wykazały miały zależność między elementami i zjawiskami w pracowniach plastycznych, umożliwiały porównawcze zestawienie informacji o kadrze instruktorskiej i uczestnikach; ujmo- wały takie dane jak kwalifikacje, staż, zainteresowania, wa- runki pracy pracowni plastycznych, struktura wiekowa uczestni- ków, rodzaj szkoły, do której uczęszcza uczestnik, pochodze- nie społeczne, czas zajmowania się twórczością, przyczyny wstąpienia do pracowni, rodzinne zainteresowania plastyką, uczestnictwo w wystawach, rodzaje zajęć w pracowni. Informa- cje uzyskano w wyniku ankietowania, wywiadów, rozmów z pra- cownikami Pałaców Młodzieży oraz z publikacji samych placówek i literatury na ich temat. Wykorzystywano te informacje oma- wiające placówki w ogóle, a pracę działów dotyczących eduka- cji plastycznej w szczególności. Zestawiono i skomentowano wyniki badań.

Tabela 1. Struktura rodzajów działalności w badanych placówkach

Badane placówki	Pracownie	Grupy	Koła
Bydgoszcz	fotograficzna Dyskusyjny Klub Filmowy modelarstwa lotniczego plastyczna rękodzieła artystycznego i szycia	malarstwa grafiki rysunku	"Pryzmat" "Pro Arte" "Zachęta" "Progres"

Katowice	rzeźby malarstwa rysunku fotografii filmu muzyki		
Kraków	malarstwa rysunku		
Łódź	rysunku malarstwa grafiki rzeźby wykonywania przedmiotów użytkowych i tkanin historii sztuki		
Poznań	malarstwa rzeźby choreograficzna dramatyczna instrumentalna zespoły rozrywkowe		
Szczecin	malarstwa grafiki rzeźby		
Tarnów	choreograficzna małych form instrumentalno- -wokalnych teatrzyk lalek tkactwa artystycznego		

Warszawa	rysunku malarstwa rzeźby metaloplastyki tkactwa artystycznego		
----------	--	--	--

Struktury edukacji plastycznej oparto na stopniu rozwoju intelektualnego i psychicznego, na możliwościach i zakresie kreacji w grupach wiekowych. Z tych warunków wypływa wybór zajęć i wiadomości o sztuce, wyrabianie zainteresowań i zamiłowań estetycznych w środowisku, w którym żyje i kształtuje się człowiek.

Tabela 2. Wstępne dane o instruktorach

Badane placówki	Płeć	Rodzaj ukończonej szkoły	Staż pracy (w latach)	
			w placówce	w pracowni
Bydgoszcz	M	uniwersytet	7	7
Gdańsk	K	PWSSP	9	5
Gdynia	K	ASP	20	20
Katowice	M	uniwersytet	2	2
Kraków	K	PLSP	1,5	3
Łódź	M	ASP	7	11
Tarnów	-	uniwersytet	14	14
Warszawa	K	uniwersytet	8	8

Z tabeli 2 wynika, że kadra instruktorska ma wyższe wykształcenie i najczęściej dłuższy staż pracy w placówce. Późniejsze tabele pozwolą porównać lub określić wpływ dłuższego stażu i np. studiów na ASP na jakość wyników, aczkolwiek zjawisko wspomniane może mieć wiele przyczyn. Pewnym jest to, że zatrudniona w Pałacach kadra instruktorska ma dobre kwalifikacje.

Tabela 3. Zainteresowania instruktorów

Zainteresowania	Badane placówki							
	Bydgoszcz	Gdańsk	Gdynia	Katowice	Kraków	Łódź	Tarnów	Warszawa
Kino	tak	tak	-	tak	-	-	-	-
Teatr	tak	tak	-	-	-	-	-	-
Malarstwo	tak	tak	-	tak	tak	tak	tak	tak
Rzeźba	tak	-	-	tak	tak	-	tak	tak
Grafika	-	tak	-	-	tak	tak	tak	tak
Literatura	-	tak	-	-	-	-	-	-
Film	-	-	-	-	tak	-	tak	-
Inne	-	-	tak	-	-	-	-	-

A zatem zainteresowania instruktorów prowadzących pracownię plastyczne są zróżnicowane. W większości dotyczą malarstwa i rzeźby, czyli są zgodne z profilem działalności. Jest to niezwykle korzystne dla uczestników. Zdarzają się też inne pasje, np. w Gdyni, dotyczące astronomii. To określa wielość zainteresowań i ich zgodność lub rozbieżność z wykonywanym zajęciem.

Zbadane zostały warunki pracy w pracowniach plastycznych. Mają one dużą powierzchnię - średnio 42 m². Największą powierzchnię wśród wszystkich Pałaców ma Pałac Młodzieży w Warszawie. Wyposażenie w środki audiowizualne w 55,5 % tych obiektów jest bardzo dobre. W pozostałych 44,5 % brak takiego wyposażenia. Środki audiowizualne są chętnie stosowane w jednych pracowniach, a w innych nie wykorzystane. Wyposażenie w urządzenia wodno-kanalizacyjne w 64 % badanych Pałaców Młodzieży jest bardzo dobre. W materiały przydatną do pracy wyposażone są wszystkie Pałace Młodzieży. Materiałami tymi są: papier, farby, ołówki, kredki, plastelina, pędzle, glina, linoleum, farba drukarska. Wszystkie ankietowane Pałace Młodzieży mają możliwości wystawiennicze zarówno w placówce, jak i poza placówką. Częstotliwość wystaw jest różna. Bardzo duża - comiesięczna i bardzo rzadka - coroczna. Większość prowadzących

pracownie plastyczne instruktorów odczuwa satysfakcję. Instruktor Katowickiego Pałacu Młodzieży uważa, że satysfakcję mają odczuwać uczestnicy. Uogólniając - warunki w pracowniach są bardzo dobre we wszystkich placówkach, niewielkie różnice wynikają tylko z lokalowych możliwości.

Tabela 4. Struktura wiekowa uczestników zajęć
pracowni plastycznych

Badane placówki	Bydgoszcz	Gdańsk	Gdynia	Katowice	Kraków	Łódź	Tarnów
Liczba uczestników pracowni ogółem	26	27	16	31	21	34	31
Wiek najstarszego uczestnika pracowni (w latach)	16	30	15	16	18	18	16
Wiek najmłodszego uczestnika pracowni	10	15	8	13	10	13	12
Średnia wieku ogółu uczestników	12,34	12,29	11,82	14,89	9,15	14,56	13,96
Najwięcej uczestników jest w wieku	12 i 15	15	13	14 i 12		15	14, 16, 12

a) Liczba uczestników ogółem w pracowniach wahała się od 16 do 35 osób, a średnio wynosiła 26,71, czyli można przyjąć: 27 osób.

b) Najstarszy uczestnik pracowni miał trzydzieści lat, najmłodszy piętnaście lat, a średni wiek badanych wynosił 18,42.

c) Wiek najmłodszych uczestników pracowni zawarł się między piętnastym i ósmym rokiem, a średnio wyniósł 9,71 lat, a zatem przyjęto: 10 lat.

d) Średni wiek ogółu uczestników zawarł się między 19,29 lat i 9,15 lat. Wartością średnią jest 13,71 lat, a zatem można przyjąć, iż średni wiek uczestnika to 14 lat.

e) Liczebność grup w strukturach wiekowych jest zilustrowana w tabelach. Największą liczebność uczestników pracowni plastycznych wykazały grupy piętnastolatków z Łódzkiego Pałacu Młodzieży, było to siedemnaście osób. W innych Pałacach najliczniejszymi były grupy uczestników jednowiekowych, w przedziale od dwunastu do szesnastu lat. Struktura ilościowa i wiekowa ankietowanych grup uczestników pracowni plastycznych jest zróżnicowana. W zajęciach pracowni uczestniczą młodszy i starsi. Liczebność określonych grup wiekowych jest zmienna i w każdej placówce inna. Różna jest rozpiętość wiekowa. Wartość liczbowa struktur wiekowych jest zmienna w zakresach poszczególnych cech. Ankiety wykazały, iż w Pałacu Młodzieży w Bydgoszczy najwięcej było jedenastolatków - 30,76 %, w Gdańsku piętnastolatków - 33,33 %, w Gdyni - trzynastolatków, a w Katowicach piętnastolatków - 48,57 %, zaś w Tarnowie najliczniejsi są w wieku 16, 14, 12 lat, co stanowi razem 58,08 %. Najmniejsze liczby dotyczyły uczestników w tym samym wieku, a najliczniejszą jednorodną grupę stanowił zespół piętnastolatków w Pałacu Młodzieży w Katowicach. Rozpiętość wiekowa w pracowniach największa była w Gdańsku, a najmniejsza w Katowicach. Oznacza to, że ankietowane grupy miały uczestników w większości w niejednakowym wieku.

Tabela 5. Struktura ilościowa i wiekowa uczestników zajęć w pracowniach plastycznych

Pałac Młodzieży w Bydgoszczy

Wiek w latach	16	15	14	13	12	11
Liczba uczestników	1	4	3	2	4	8

Pałac Młodzieży w Gdańsku

Wiek w latach	30	26	25	22	20	19	18	17	15
Liczba uczestników	1	1	1	3	4	2	2	1	9

Pałac Młodzieży w Gdyni

Wiek w latach	15	14	13	12	11	10	9	8
Liczba uczestników	1	1	6	1	1	1	1	1

Pałac Młodzieży w Katowicach

Wiek w latach	17	16	15	14	13
Liczba uczestników	1	5	15	5	4

Pałac Młodzieży w Krakowie

Wiek w latach	18	16	15	14	13	12	10
Liczba uczestników	3	3	2	5	5	4	2

Pałac Młodzieży w Łodzi

Wiek w latach	18	16	15	14	13	12
Liczba uczestników	2	1	17	7	6	1

Pałac Młodzieży w Tarnowie

Wiek w latach	19	18	16	15	14	13	12	11
Liczba uczestników	1	1	6	5	6	4	6	1

Wykresy

1. Rozpiętość wiekowa uczestników

2. Średnia wieku uczestnika

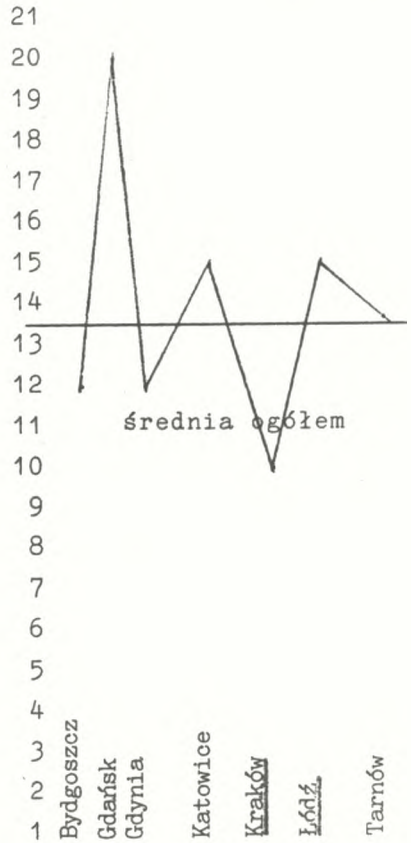
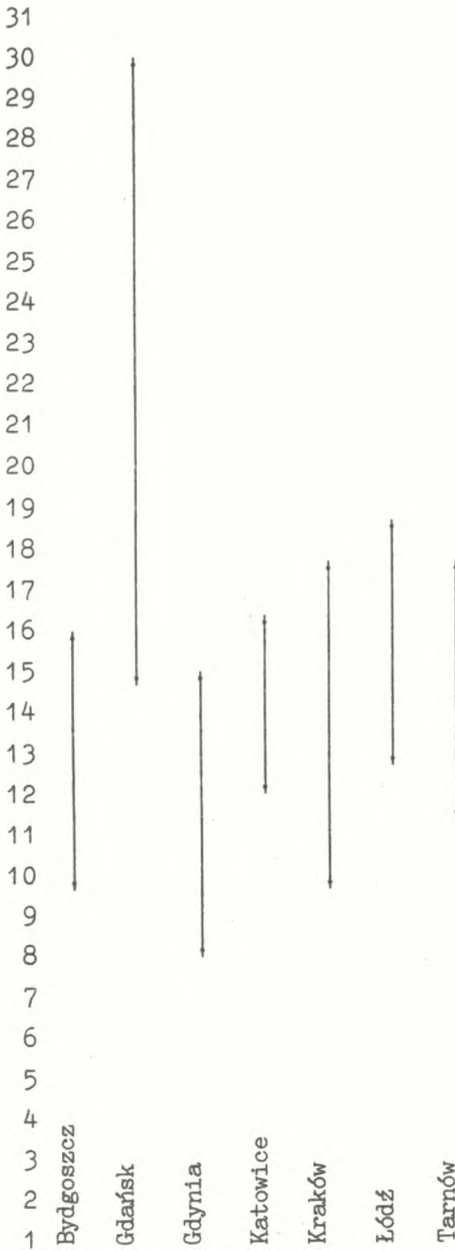

Tabela 6. Struktura liczby uczestników według typów szkół

Ankietowani	Badane placówki													
	Bydgoszcz		Gdańsk		Gdynia		Katowice		Kraków		Łódź		Tarnów	
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
	26;	100	27;	100	16;	100	31;	100	21;	100	34;	100	31;	100
Uczęszczają- jący do:														
ZSZ	1;	3,7	1;	3,7			1;	3,2			1;	2,8		
SP	9;	33,3	16;	100	17;	80,9	24;	77,4	17;	80,9	32;	91,4	23;	74,1
LO	1;	3,8	3;	11,1			3;	9,67	4;	19,0	1;	2,8	4;	19,9
PLSP	25;	96,1	1;	3,7			2;	6,4					4;	19,9
Liceum muzyczne							1;	3,2						
Liceum dla pracujących	2;	7,4												
Liceum zawodowe	1;	3,7												
Nie uczęszcza- jący do szkoły	8;	29,6												
Pracujący	2;	7,4												

Większość uczestników uczęszcza do szkół podstawowych, a zatem wyraźnie mniej do Liceów Ogólnokształcących. Natomiast w Pałacu Młodzieży w Bydgoszczy większość uczęszcza do Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych. Najbardziej zróżnicowana jest struktura liczby uczestników w Pałacu Młodzieży w Gdańsku pod względem rodzajów szkół, do których uczęszczają. Jednolita struktura wystąpiła w Bydgoszczy - tylko uczący się w PLSP.

Tabela 7. Pochodzenie społeczne uczestników pracowni plastycznych.

Badane placówki	Ankietowani		Pochodzenie						Brak odpowiedzi	
			robotnicze		inteligentkie		chłopskie			
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
Bydgoszcz	26	100	3	11,5	22	84,6			1	3,8
Gdańsk	27	100	9	33,3	18	66,6				
Gdynia	16	100	2	12,5	14	87,5				
Katowice	31	100	7	22,5	23	74,1			1	3,2
Kraków	21	100	3	14,2	17	80,9			1	4,7
Łódź	35	100	1	2,8	27	77,1			7	20
Tarnów	31	100	13	41,9	12	38,7	2	6,4	4	12,9

Większość stanowią uczestnicy o pochodzeniu inteligentnym - średnia wynosi 72,78 %; najwięcej jest ich w Gdyni, również dużo w Bydgoszczy i Łodzi, najmniej w Tarnowie. Pochodzenie robotnicze najliczniej wystąpiło w Tarnowie, a najmniej licznie w Bydgoszczy. Pochodzenie chłopskie mieli dwaj uczestnicy z Tarnowa. A zatem przeważającą ilość stanowią ankietowani o pochodzeniu inteligentnym.

Tabela 8. Okres zajmowania się plastyką

Okres	Liczba badanych osób z poszczególnych placówek						
	Bydgoszcz	Gdańsk	Gdynia	Katowice	Kraków	Łódź	Tarnów
Pół roku		1	1				1
Rok	3	3	1	1			1
Rok i pół	1						
Dwa lata	2	4	5	1	7	2	4
Trzy lata	1	3	1	2	6	5	2
Cztery lata	5	2		6	3	3	4
Pięć lat	4	1		2	3		
Sześć lat	1		4	3	3		4
Siedem lat			1	3			2
Osiem lat		2	1	1		4	
Dziewięć lat		1				1	
Dziesięć lat				1			1
Jedenaście lat							1
Od dzieciństwa	8	2	9			14	9
Brak odpowiedzi	1	2		2	2		1

Najwyższe liczby dotyczą uczestników najstarszych stażem, zajmujących się plastyką od dzieciństwa.

Tabela 9. Przyczyny zapisania się do pracowni
w wypowiedziach badanych

Rodzaj przyczyny	Liczba badanych osób z poszczególnych placówek						
	Byd- goszcz	Gdańsk	Gdynia	Kato- wice	Kraków	Łódź	Tarnów
Zamiłowania	9	9	10	13	7	14	14
Chęć malowania i rysowania	1	1	1	4	1	5	2
Chęć zdawania na studia		3		1			
Fascynacja sztuką				1			
Przypadek	1						
Ciekawość				2	1		
Moja decyzja						1	
Chęć rozwijania zdolności	5	1	2	3	3		
Chęć dostania się do PLSP	6	2	1		8		
Pomysł, aby za- pisać się		1					
Chęć nauczenia się dobrego malowania	4		1	1	1		
Możliwość korekty		1					
Chęć poszerzenia wiedzy artystycznej		1		1			
Nieciekawe prowadzenie koła				3			

Chęć lepszego poznania plastyki		1		1			
Namówienie przez inną osobę	2		2	1		7	
Chęć tkania z sznurka			1				
Chęć poznania innych technik			1		2		
Chęć towarzyszenia siostrze	1						
Chęć nauczenia się rzeźbienia w drewnie							1
Brak odpowiedzi	3	3			2	3	1

W większości przyczynami zapisania się do pracowni plastycznych były zamiłowania i zainteresowania.

Tabela 10. Liczba uczestników mających w rodzinie osobę zajmującą się twórczością plastyczną

Badane placówki	Liczba ankietowanych	Odpowiedzi				Brak odpowiedzi	
		tak		nie			
		L.	%	L.	%	L.	%
Bydgoszcz	26	13	50	9	34,6	4	15,3
Gdańsk	27	10	37	15	55,5	2	7,4
Gdynia	16	9	56,2	3	23,0	4	25
Katowice	31	9	29,0	10	32,2	12	38,7

Kraków	21	8	38	12	57,1	1	4,7
Łódź	35	13	1	14	40	8	22,8
Tarnów	31	9	3,2	5	16,1	17	54,8

Liczba uczestników mających w rodzinie osobę zajmującą się twórczością plastyczną była największa w Gdyni.

Tabela 11. Udział uczestników pracowni w wystawach

Badane placówki	Liczba ankietowanych	Odpowiedzi				Brak odpowiedzi	
		tak		nie		L.	%
		L.	%	L.	%		
Bydgoszcz	26	17	65,3	7	26,9	2	7,69
Gdańsk	27	15	55,5	11	40,7	2	7,40
Gdynia	16	10	62,5	4	25,0	2	12,50
Katowice	31	20	64,5	6	19,3	5	16,12
Kraków	21	12	57,1	9	42,8	-	-
Łódź	35	32	91,4	3	8,57	-	-
Tarnów	31	26	83,8	3	9,67	2	6,45

We wszystkich Pałacach Młodzieży przeważająca ilość uczestników, to jest 70,58 %, prezentowała swe prace na wystawach. Największa ilość osób biorących udział w wystawach wystąpiła w Łodzi i Tarnowie, a najmniejsza w Gdańsku.

Tabela 12. Przerwy w uczęszczaniu do pracowni

Badane placówki	Liczba ankietowanych	Odpowiedzi				Brak odpowiedzi	
		tak		nie		L.	%
		L.	%	L.	%		
Bydgoszcz	26	4	15,3	16	61,5	6	23
Gdańsk	27	10	37	8	29,6	3	11,1
Gdynia	16	5	33,2	10	62,5	1	6,25
Katowice	31	7	22,5	13	41,9	11	35,4
Kraków	21	8	38	13	61,9	–	–
Łódź	35	13	27,1	12	34,2	10	28,5
Tarnów	31	3	9,6	10	32,2	19	61,2

Tabela 13. Uczestnictwo w zajęciach innych pracowni

Badane placówki	Liczba ankietowanych	Odpowiedzi				Brak odpowiedzi	
		tak		nie		L.	%
		L.	%	L.	%		
Bydgoszcz	26	9	34,6	17	65,3	–	–
Gdańsk	27	2	7,4	23	85,1	3	11,1
Gdynia	16	3	18,7	8	50	3	18,8
Katowice	31	7	22,5	15	48,3	9	29
Łódź	35	1	2,8	27	77,1	6	17,1
Tarnów	31	6	19,3	13	41,9	12	38,7

Najlepsza frekwencja była w Gdyni. Największe zainteresowanie uczestnictwem w innych pracowniach wystąpiło w Bydgoszczy.

Tabela 14. Rodzaje zajęć prowadzonych w pracowniach plastycznych

Liczba ankietowanych		Badani w poszczególnych placówkach												Tarnów	
		Bydgoszcz		Gdańsk		Gdynia		Katowice		Kraków		Łódź			
		L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%		
26	100	27	100	16	100	31	100	21	100	35	100	31	100		
Rodzaj zajęć															
Malarstwo	23	88,46	26	96,2	8	50	28	90,32	13	61,9	34	97,1	30	96,7	
Rysunek	22	84,6	26	95,2	7	43,7	25	80	15	71,4	33	94,2	31	100	
Formowanie	13	50	1	3,7	6	37,5			5	23,9	32	91,4			
Rzeźba	7	26,9	6	22,2	6	37,5	1	3,22			29	82,8			
Grafika	11	42,3	10	37,03	5	31,2	1	3,22	1	47,6	32	91,4			
Ceramika			6	22,2							5	14,2			
Tkactwo					8	50	1	3,22			1	2,8			

Zainteresowania obejmują różne dziedziny twórczości plastycznej. Struktura rodzajów zajęć prowadzonych w pracowniach plastycznych ukazuje hierarchię zainteresowań, różnorodność możliwości wykorzystywanych na spotkaniach grup.

Tabela 15. Zainteresowania uczestników zajęć w pracowni plastycznej

Zainteresowania	Badani w poszczególnych placówkach													
	Bydgoszcz		Gdańsk		Gdynia		Katowice		Kraków		Łódź		Tarnów	
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
	26	100	27	100	16	100	31	100	21	100	35	100	31	100
Oglądanie reprodukcji	10	38,4	26	96,2	8	50	10	31,2	14	66,6	32	91,4	27	87
Odwiedzanie wystaw	12	46,1	15	55,5	3	18	9	29	11	52,3			21	67,7
Poznawanie książek o sztuce	13	50	16	59,2	3	18	10	32,2	9	42,8	30	85,7	27	87,0
Brak odpowiedzi	4	15,3	1	3,7	-	-	3	8,6	3	14,2	-	-	2	6,45

Największe zainteresowanie reprodukcjami, wystawami, książkami o sztuce wystąpiło u uczestników Pałacu Młodzieży w Tarnowie i w Łodzi. Największe zainteresowanie uczestnictwem na wystawie wystąpiło w Łodzi.

UWAGI KOŃCOWE

Zorganizowane formy aktywności plastycznej w Działach dotyczących Edukacji Plastycznej stworzyły wielką szansę dla uformowania młodych twórców. Efektem tych oddziaływań staje

się podnoszenie poziomu kultury pod względem jego stylu i jakości. Poznane umiejętności i wiedza uszlachetniają i uwrażliwiają w pozytywnym kierunku wartości wychowawczych. Liczne nagrody w konkursach, sukcesy zespołowe i indywidualne świadczą o najwspanialszych osiągnięciach i umiejętnościach twórców. Ukształtowanie i rozwinięcie zdolności stanie się dyspozycją artystyczną wychowanków w ich całym życiu. Urzeczywistnienie następuje w efekcie współistnienia wpływów środowiskowych, możliwości placówek, przygotowania instruktorów i ich zaangażowania w atmosferze twórczych działań. Pałace Młodzieży spełniają ważną rolę w zakresie tworzenia pozytywnych artystycznych następstw i późniejszej twórczej drogi wychowanków. Praktyka pracy placówek skłania do wniosku, że zorganizowane kształcenie zdolnych osób daje dobre efekty, widoczne jakże często w postaci nagród konkursowych, dokumentujących rozwój umiejętności i wiedzy artystycznej wychowanków - jednostek aktywnych twórczo w życiu codziennym, kulturalnym.

Możliwe byłoby określenie wpływu formowania zdolności uczestników zajęć w Pałacach Młodzieży na późniejszy wybór kształcenia, zainteresowania i twórcze działania.

Przesłanki w postaci zdolności, otoczenia, zainteresowań, środowiska, dobrej kadry instruktorskiej skłaniają do określenia w wymierny sposób (tabele) wartości, umożliwiającą wysnucie wniosków. W warunkach sprzyjających powstają efekty pozytywne - w lepszych warunkach osiąga się lepsze wyniki. Tam jest większe zainteresowanie wystawami, gdzie większe zamiłowania artystyczne.

Wybór pracowni może wskazywać na wybór przyszłego kierunku nauki. Z wielu możliwości wypowiedzi plastycznych uczestnicy wybierają najczęściej malarstwo i rysunek. A zatem te formy, które ułatwią poznanie innych oraz mogą pomóc w wyborze drogi życiowej. Uczestnicy o pochodzeniu inteligenckim w jednowiekowej grupie uzyskują najlepsze efekty. Wynika stąd, że właściwy dobór uczestników ma wpływ na sprawność funkcjonowania Pałaców Młodzieży.

Oddziaływanie wychowawcze placówek zmieniało się w zależności od polityki państwowej. Kształtowanie koncepcji ideologicznych i światopoglądowych z czasem mniej akcentowano. Umożliwiano uczestnikom w pełni dowolny udział - pracownie były dostępne dla wszystkich zainteresowanych i chętnych. Pozwoliło to wielu młodym ludziom rozwijać umiejętności pod kierunkiem dobrej kadry instruktorskiej. Każdy Pałac Młodzieży w lokalnych warunkach i odmiennych możliwościach tworzy własny kształt działalności reprezentowany na wystawach wewnątrz placówki i poza nią. Wyniki badań zilustrowane tabelami skłaniają do wniosku, że przesłanki-możliwości Pałacu Młodzieży w Gdyni były najlepsze.

BIBLIOGRAFIA

- Bocian F., Jubileusz 35-lecia działalności Pałacu Młodzieży w Katowicach, "Biuletyn Pedagogiczny" 1987, nr 1(123).
- Biernacka L., Motywy wyboru kół zainteresowań przez uczestników Pałacu Młodzieży w Warszawie, Warszawa 1970, maszynopis.
- Chmielowski B., Pałac Młodzieży jako placówka wychowawcza, Katowice 1971.
- Dwadzieścia lat z młodzieżą, 1952 - 1972, w: Pałac Młodzieży w Tarnowie, red. Pulit F., Tarnów 1972.
- Górska-Kupryk E., Zarys monograficzny Pałacu Młodzieży w Warszawie, Warszawa 1980.
- Informator Pałacu Młodzieży w Tarnowie, tekst Pulita F. i Skubaja J., Tarnów 1975
- Krzysztof G., Jubileusz krakowskiego Pałacu Młodzieży, "Biuletyn Pedagogiczny" 1987, nr 3(125).
- Kubik S., Proces kształtowania kultury technicznej u młodzieży na przykładzie Pałacu Młodzieży im. B. Bieruta w Katowicach, Częstochowa 1979, Biblioteka WSP w Częstochowie, maszynopis.

Młodzieżowy Dom Kultury, w: Piętnaście lat z młodzieżą.

1952 - 1976; tekst mgr Orlewski J., Tarnów.

Nowasz B., W szczecińskim Pałacu Młodzieży, "Oświata i Wychowanie" 1986, nr 9(571).

Pałac Kultury, red. Mańszewski W., Poznań 1963.

Pałac Młodzieży im. J. Krasickiego, Bydgoszcz 1984.

Pałac Młodzieży im. Dr H. Jordana, Kraków 1978.

Pałac Młodzieży w Szczecinie. 1950 - 1975, Szczecin 1975.

Pałac Młodzieży im. Wielkiej Rewolucji Październikowej w Szczecinie, pod redakcją Armady Zbigniewa i in. pracowników Pałacu Młodzieży, Szczecin 1981.

Pałac Młodzieży w 1951 - 1981, Tarnów 1981.

Programy pracy dydaktyczno-wychowawczej Pałacu Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi z lat 1976-1985.

Tośta H., Kulikiewicz M., Nowacka B., 20 lat Pałacu Młodzieży, Łódź 1984.

XXXV-lecie Pałacu Młodzieży w Szczecinie, opr. Kwiatkowska M., Szczecin 1985.

Pałac Młodzieży w Katowicach, scenariusz i realizacja: Jadliński R., Słotwiński K., Katowice 1961.

Wilk M., Informacja o Pałacu Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi, maszynopis, 1989.

